

משלוח מנות ומתנות לאביונים בנתינה אחת (מגילה ז')

גליון 323

בסוף דף ז' ע"א תני רב יוסף ומשלוח מנות איש לרעהו, שתי מתנות לאיש אחד. ומתנות לאביונים, שתי מתנות לשני בני אדם. רבי יהודה נשיאה שדר ליה לרבי אושעיא אטמא דעיגלא תלתא וגרבא דחמרא. שלח ליה (ע"ב) קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים.

לפי גירסא זו יוצא שקיים בנתינה אחת של בשר ויין גם מצות משלוח מנות וגם מצות מתנות לאביונים, וע"כ דרבי אושעיא היה עני. ואע"פ שצריך לתת לשני עניים ולא נתן אלא לעני אחד, י"ל דאין הכי נמי דלקיים מצות מתנות לאביונים צריך להשלים ולתת לעוד עני אבל בנתינה האחת קיים מצות משלוח מנות לגמרי וגם מתנה לאביון אחד.

אמנם ברש"י גרס קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות, ופירש דהא תרי מנות איכא. והיינו דלא גרס ומתנות לאביונים, וכן כתוב בהגהות הגר"א. וע"כ דס"ל או שרבי אושעיא לא היה אביון או שלא שייך לקיים מתנות לאביונים ומשלוח מנות בנתינה אחת. ונקט רש"י שיצא ידי משלוח מנות דהא יש כאן שתי מנות.

והקשו על רש"י דלפי"ז מה החידוש שיצא, הרי פשיטא שיש כאן שתי מנות. וביאר בפרי חדש (סי' תרצ"ה סעי' ד') דקמ"ל דאין נחשב מנה ולא צריך דבר מאכל דאע"ג דכתיב משלוח מנות דמשמע מידי דאכילה, שתייה בכלל אכילה הוא. וזהו שהדגיש רש"י דהא תרי מנות איכא דגם יין הוא מנה.

מאידך, ברבינו חננאל כתב שלח ליה קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים כלומר נתינת אביונים נתת לי מנה אחת, והיא הירך. חזר שלח לו עגל וג' קנקני יין כו'. גרס ר"ח ומתנות לאביונים בלבד ולא משלוח מנות, ולהפך מגירסת רש"י.

ולכאורה משמע מר"ח שטענת רבי אושעיא היתה שנתן לו מעט מדאי וזהו שאמר לו שנתן לו כאביון, ולכן שלח לו שוב כמות גדולה יותר של בשר ויין. אלא דלפי"ז צ"ב מה שכתב נתת לי מנה אחת, דמשמע שבגלל שנתן רק מנה אחת אינו יכול לצאת ידי משלוח מנות, דבעינן שתי מנות. והרי נתן לו יין. וע"כ דאינו נחשב מנה כי אינו דבר מאכל (ודלא כרש"י). ולכן שלח לו עוד בשר כדי שייחשב שנתן לו שתי מנות. ולפי"ז צ"ב למה שלח לו עוד יין. וגם ייצא לפי"ז חידוש שאפשר לקיים מצות משלוח מנות בשלבים, ע"י מנה של בשר ואח"כ עוד מנה של בשר. וכן למד במקראי קודש (חנוכה ופורים סי' ל"א) בדברי הר"ח.

אמנם בחי' הריטב"א לאחר שהביא פירושו של רש"י כתב דבכולהו נסחי גרסינן קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים (ולא משלוח מנות) ופירש שלא היתה יקרה התשורה בעיניו, ואמר שאינה מתנה לאדם כמוהו, ולא יצא ידי חובת משלוח מנות איש לרעהו. ולכן שלח כמות מכובדת יותר של בשר ויין, ואז שלח לו שקיים בזה מצוות משלוח מנות כי זו התשורה הראויה לך.

משמע בתחילת דבריו דבעינן לתת לאדם חשוב מתנה חשובה, ורבי אושעיא לא היה עני אלא עשיר ולכן אמר לו רבי אושעיא שלא יצא ידי חובה כי נתן לעשיר מתנה שראויה לאביון, ולכן שלח לו יותר. אלא דקשה מה שכתב בסוף דבריו כי זו התשורה הראויה לך, והיה צריך לכתוב הראויה לי. וצריך לדחוק שכוונתו שזו המתנה הראויה לך, שתתן לי, שע"י מתנה כזו תוכל לצאת ידי חובה.

עכ"פ לפי הריטב"א משמע שהנותן צריך לתת מתנה שראויה ומתאימה לחשיבות המקבל.

אמנם בירושלמי (בפירקין הל' ד') מובא אותו סיפור, שר' יודן נשייא שלח לרבי אושעיא רבה חדא עטם וחד לגין דחמר. שלח וא"ל קיימת בנו ומתנות לאביונים. חזר ושלח ליה חד עיגל וחד גרב דחמר. שלח וא"ל קיימת בנו ומשלוח מנות איש לרעהו. ובפני משה כתב ששלח ר' אושעיא שקיים בו מתנות לאביונים דזה דבר מועט הוא מהנשיא. משמע שהחסרון הוא מצד הנותן שאם הנותן הוא נשיא אינו יכול לצאת ידי חובה בנתינת דבר פשוט.

ובטורי אבן ביאר את הגמ' בסוגיין כגירסא שלנו, קיימת משלוח מנות ומתנות לאביונים. וכתב דלכאורה נראה דבהני ב' מתנות אטמא וגרבא דשלח ליה קיים משלוח מנות איש לרעהו דהא איכא ב' מתנות לאיש אחד, וגם קיים מתנות לאביונים דר' אושעיא עני היה כדמוכח בירושלמי, ונ"מ (דהא צריך לתת לשני אביונים) כשישלח עוד מתנה לאביון אחר הא דר' אושעיא מצטרף דהא איכא ב' אביונים. וגם מצות משלוח מנות קיים בהא דר' אושעיא לבד, דאביון לא נפיק מכלל רעהו, והא איכא ב' מתנות לאיש אחד.

ואח"כ כתב דמ"מ נראה עיקר דבשלוח ב' מתנות לאביון אחד אינו עולה לו לשתייהן אלא או משלוח מנות, וצריך לשלוח עוד ב' מתנות לב' אביונים לקיים מצות מתנות לאביונים או עולה לו למתנות לאביונים לחוד אבל לא לכאן ולכאן. וא"א לקיים ב' מצות הללו אלא ע"י ג' בני אדם, ב' מהן אביונים ואחד בין עשיר ובין אביון. והא דשלח ליה קיימת בנו משלוח מנות ומתנות לאו למימרא דקיים לשתייהן אלא אסיפא דקרא סמיך דקיים על ידו מתנות לאביונים. והכי משמע בירושלמי וכו"ל, שאמר ליה קיימת בנו מתנות לאביונים. וכששלח חד עגל וחד גרב אמר קיימת בנו משלוח מנות איש לרעהו. משמע דבנתינה הראשונה קיים רק מתנות לאביונים.

ומבואר שם בטורי אבן שלמד שלא שלח ר' יהודה פעם נוספת אלא בתחילה שלח ר' יהודה לר' אושעיא והנתינה השניה היתה מר' אושעיא לר' יהודה, שכתב דבנתינה השניה לא היה שייך לומר שהוא מתנות לאביונים כי ר' יהודה נשיאה ודאי היה עשיר (הרי שלמד שר' יהודה קיבל) והיות ובנתינה השניה אמרו שקיים משלוח מנות אמרו שהנתינה הראשונה שהיתה לר' אושעיא היה מתנות לאביונים כי ר' אושעיא היה עני (ושייך לקיים בנתינה לו מתנות לאביונים). אבל בסוגיין שלא כתוב שחזר ושלח אפשר לפרש שקיים או משלוח מנות או מתנות לאביונים, מה שירצה, אבל לא שניהם בבת אחת.

ובחתם סופר (בדרשות קצ"ז ומובא בחידושיו בסוגיין) כתב שבזה שלח לו בשר ויין כדי מזון לו ולאשתו ועוד בו יתירה, קיים בו ובאשתו מתנות לב' אביונים. וכיון דאית ליה עתה סעודת פורים ע"י מתנה זו, א"כ קיים בהמותר משלוח מנות איש לרעהו, דלא מקיימים משלוח מנות אלא במי שיש לו סעודה מוכנת, והמנה היא נוסף על הסעודה אבל מי שאין לו סעודה א"כ כל מה שנותנים לו הו"ל מתנות לאביונים.

מבואר בחתם סופר שלמד שקיים גם מצות משלוח מנות וגם מתנות לאביונים. וחדש שע"י נתינה לאיש ואשתו הוי קיום של שני אביונים. ועוד חידש שהמתנה הזאת מחולקת לשתיים דמה שנצרך לצורך הסעודה הוי מתנות לאביונים, ומה שמעבר לזה נחשב למשוח מנות. ולכן יוצא שבנתינה אחת יצא ידי חובת שתי המצות בשלימותן כי יש כאן נתינה לשני אביונים וגם משלוח מנות.

וכעין זה כתב בחי' אגדות למהרש"א שקיים גם מצות מתנות לאביונים ע"י ר' אושעיא ובני ביתו וגם מצות משלוח מנות. אלא שהמהרש"א כתב שלמשלוח מנות די בכל דהו (ולכן צריך לתת שתי מנות) אבל למתנות לאביונים בעי שיעור נתינה (וסגי לאיש אחד). וכאן שלח אטמא דעגלא וגרבא דחמרא שהם גדולות משיעור נתינה יצא גם ידי חובת משלוח מנות. (ובחי' הריטב"א כתב להפך, שלמתנות לאביונים די בפרוטה ואילו למשלוח מנות בעינן תשורה הראויה לו).

ובשו"ת כתב סופר (או"ח סי' קל"ט) כתב דאינו יוצא בנתינה אחת משום משלוח מנות ומתנות לאביונים כי אין עושין מצות חבילות. אלא דדן דאולי אין חסרון של חבילות במצות דרבנן. וכתב דמשלוח מנות ומתנות לאביונים הם דברי קבלה ולכן יש בהם משום אין עושין חבילות. וזה לכאורה דלא כדברי המהרש"א ואביו החתם סופר שכתבו שיוצא ידי שניהם.

אלא דיש לדון דלמרות שנתן הכל בנתינה אחת אבל היות והחלק שהוא לסעודה הוא מתנות לאביונים והתוספת יש בה קיום של משלוח מנות אין זה חבילות דהא אינו מקיים באותו אוכל שתי מצות או דילמא היות וסוף סוף לא חילק אותן ונתן הכל כאחת אולי יש בזה משום חבילות.

ולמעשה כתב בביאור הלכה (סי' תרצ"ה סע' ד') שבטורי אבן הסתפק אם שלח ב' מנות לאיש עני אם יכול לחשבה לתרתי, והביאו הגרעק"א, ולא הכריע.